

‘DIT IS EEN FEEST DAT OP SCHERP STELT’

Klimaatpoëzie voor het vak Nederlands in de bovenbouw

Sinds enige jaren verschijnt er steeds meer poëzie over het klimaat en de klimaatcrisis. Deze actuele, maatschappelijk betrokken gedichten bieden goede aanknopingspunten voor de poëzieles. In dit artikel verkent Nienke van Doeselaar de mogelijkheden van klimaatpoëzie voor het vak Nederlands in de tweede fase van havo en vwo.

NIENKE VAN DOESELAAR

‘Ik snap er niks van, dus het zal wel poëzie zijn’, merkte een leerling laatst op toen ik een gedicht op het bord had geprojecteerd. Poëzie is geen verplicht onderdeel meer in het examenprogramma en er is bovendien geen doorlopende leerlijn waarmee leerlingen gestaag werken aan hun vaardigheden in het lezen van poëzie. Leerlingen hebben – in elk geval in mijn anekdotische ervaringen en op basis van ervaringen van andere docenten – vaak geen idee hoe ze een gedicht kunnen benaderen en dat is zonde, want veel poëzie heeft iets te zeggen over onze wereld.

Juist dat wereldse aspect van gedichten kan leerlingen engageren, zo blijkt uit opvattingen van leerlingen over poëzie. Recent onderzoek naar de poëzieopvat-

tingen van leerlingen uit vwo 4 en 5 laat zien dat zij gedichten waarderen die een boodschap overbrengen, de lezer raken en haar tot denken aanzetten (Dera, te verschijnen).

Het zou met de huidige veelheid aan geëngageerde, actuele gedichten dan ook een gemiste kans zijn als het behandelen van poëzie in de klas blijft steken in het benoemen van rijmschema’s en stijlfiguren, of een lezing gericht op het ‘oplossen’ van de puzzel die poëzie voor veel lezers is. Een van de actuele maatschappelijke kwesties waar in poëzie op gereflecteerd wordt, is de klimaatcrisis. In dit artikel houd ik een pleidooi voor het behandelen van poëzie over klimaatverandering en geef ik een aanzet voor poëzielessen in de bovenbouw van havo en vwo over dit thema die verschillende domeinen binnen het vak Nederlands combineren.

Recente suggesties voor een nieuwe poëziedidactiek

Een suggestie voor een didactiek die recht doet aan de actuele, maatschappelijke context van poëzie werd vorig jaar al gedaan door Paul Demets en Hilde Lauwers (2022). Ze stellen een ‘werkelijkheidservarende’ lezing van poëzie voor, gericht op de maatschappelijke realiteit waar het gedicht zich toe verhoudt en het (al dan niet nieuwe) perspectief op de werkelijkheid dat het gedicht biedt. Om de voorgestelde werkwijze uit te proberen kregen leerlingen van Demets en Lauwers een gedicht van Peter Verhelst te lezen (uit de bundel *Zon*, 2019), over Mawda Shawri, een Koerdisch-Iraakse peuter die in 2018 in België om het leven kwam door een politiekogel tijdens een achtervolging. De leerlingen lazen naast dit gedicht enkele krantenartikelen over de dood van Shawri

en een informerende tekst over framing: hoe kan een bepaald denkkader gebruikt worden om lezers te beïnvloeden? Ook lazen ze een tekst over extreemrechtse retoriek, om na te denken over de invloed van degene die aan het woord is. Met die combinatie van invalshoeken leerden leerlingen poëzie benaderen op een manier die voorbij vormelijke analyses kijkt en recht doet aan de maatschappelijke context waarin het gedicht ingebed is.

Jeroen Dera (2019) pleitte er al eerder voor om poëzie niet als een geïsoleerd domein te behandelen, maar om het te integreren met andere onderdelen van het schoolvak. Een gedicht dat over een actueel thema gaat, kan bijvoorbeeld het uitgangspunt vormen voor een schriftelijk of mondeling betoog over dat thema en zo bijdragen aan niet alleen poëtische competentie, maar ook aan de schrijf- of spreekvaardigheid van leerlingen.

Wie heeft dit feest verzonnen? We doen alles na zoals het hoort, groeten schimmen. Tranen van. We schieten beelden. Wie zal, als de honing op is,

ons koloniseren? Nooit kunnen we worden zoals zij, want we drinken nog met plastic rietjes. Ze nippen van hun matcha latte en kijken vol onbegrip in het schijnsel van de marmeren lamp.

Iemand heeft net ontdekt dat de feta in de quinoasalade niet vegan is. Niemand kan hier op een bakfiets vluchten en aarden en zoeken naar zijn echte ik. Dit is een feest dat op scherp stelt. Dit is een feest van ongezien geweld.

Paul Demets, uit het hoofdstuk 'Bijenbrood' van de bundel *De bijendans* (2022)

Verleid door handzame varens in de supermarkt
Tuinloze wezens zoals ik amper dorst maar
IKEA GROEN IS GOED
en kamerplanten zuigen stress

de varen bleek geen varen
een vrouw keek vrij en schoon van verpakking
ze ademde Luchtzuiverende Plantenmix
getest door NASA en TNO

thuis hoorde ik

bomen praten ondergronds
over het weer
veranderde klimaat ze ruilen
schimmels met superpowers
storten kalmerende mineralen
op een huishoudrekening

één boom bestaat amper
één varen mag geen varen heten
ik kocht een tweede
een derde
ik kocht het hele laatste treetje
mix

tot de vulploegmedewerker mij vermaande
in Suriname moet je vechten tegen de natuur
anders neemt ze alles over
eerst je tuin dan je huis je
bed je douchegordijn

maar bossen groeien tegenwoordig binnen
de lijntjes statische paddenstoelen langs de weg
is overwoekeren in Nederland nog wel een woord

hoe had ik me ooit van planten
durven onderscheiden
waar begon de mix en ik

zag mijn nauwelijksvarens vereenzamen
op de vensterbank
naast elkaar in kunststof aardewerk
waar alles op afketst
wortels die dwanggedachten ingroeien

mijn plantenmix huilde onder de douche
waar ik hun weke onderlijven ontpotte en begroef
in de uitgeknipte aarde

daarna droeg ik het overige
kamergroen naar boven

Maartje Smits, 'hoe ik een bos begon in mijn badkamer', uit: *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer* (2017)

Zeker poëzie met een maatschappelijke urgentie leent zich daar goed voor.

Een van die urgente maatschappelijke kwesties waar hedendaagse dichters zich over uitlaten, is klimaatverandering. De afgelopen jaren verschenen er diverse dichtbundels waarin de klimaatcrisis wordt belicht vanuit verschillende perspectieven (zie kader). Een voor het onderwijs aansprekend voorbeeld is de bloemlezing *Zwemlessen voor later* (2020) van de Klimaatdichters, een groep Nederlandse en Vlaamse auteurs die zich verenigen om de noodklok over het klimaat te luiden. In de bloemlezing schrijven zij, ieder op hun eigen wijze, over het veranderende klimaat en de manier waarop mensen zich hiertoe verhouden. Juist omdat er verschillende stemmen en stijlen in verzameld zijn, vormt *Zwemlessen voor later* een mooi vertrekpunt voor docenten die met klimaatpoëzie aan de slag willen. Er zijn echter ook recente poëziebundels van individuele dichters die op het klimaatprobleem reflecteren, van onder anderen Paul Demets, Maartje Smits en Jens Meijen. In wat volgt, licht ik enkele voorbeelden uit hun werk en geef ik suggesties voor (interdisciplinaire) lessen die bij deze gedichten gegeven kunnen worden.

Voorbeeld 1: Paul Demets – *De bijendans*

In zijn bundel *De bijendans* (2022) kijkt Paul Demets vanuit het perspectief van de bijenwereld naar de manier waarop de moderne mens ruimte inneemt: 'Neem en eet. Hier wordt niets gedeeld. / We groeien ons in dit licht kapot' (p. 45). De bundel hekelt ook de onbeduidendheid van individuele gedragsveranderingen:

Iemand heeft net ontdekt dat de feta in de quinoasalade niet vegan is. Niemand kan hier op een bakfiets vluchten en aarden en zoeken naar zijn echte ik. Dit is een feest dat op scherp stelt. Dit is een feest van ongezien geweld. (p. 32)

In de klas zouden bovenstaande regels uit het veertiende gedicht (zonder titel) uit het hoofdstuk 'Bijenbrood' naast onderstaand fragment uit het boek *Een beter milieu begint niet bij jezelf* (2020) van klimaatjournalist Jaap Tielbeke gelegd kunnen worden:

Om aan die frustrerende machteloosheid te ontsnappen moeten we afrekenen met de mythe van de groene consument, die het duurzaamheidsdebat al zo'n dertig jaar vertroebelt. Zolang we ons blijven blindstaren op individuele gedragsverandering komt een oplossing namelijk niet dichterbij. Voor structurele

verandering is politiek ingrijpen nodig. Want terwijl bezorgde burgers zich schamen voor hun ecologische voetafdruk, houden vervuilende bedrijven bewust een schadelijk systeem overeind. (p. 52)

Leerlingen zouden de visies van Demets en Tielbeke kritisch met elkaar kunnen vergelijken en vervolgens een eigen standpunt kunnen innemen, waarvoor ze aanvullende argumenten in beide teksten zoeken. In die exercitie combineren ze de ontwikkeling van poëtische competentie met training van zakelijke leesvaardigheid en argumentatieve vaardigheden. En passant werken de leerlingen daarbij aan burgerschapsvorming, door in reactie op het gedicht na te denken over de verantwoordelijkheid van individuen in verhouding tot die van de overheid.

Voorbeeld 2: Maartje Smits – *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer*

In haar dichtbundel *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer* (2017) hekelt Maartje Smits onder andere de houding van mensen ten opzichte van de natuur en het natuur- en klimaatbeleid van beleidsmakers. In het gedicht dat de titel van de bundel draagt, stelt Smits de betekenis van het begrip *natuur* op scherp. Ze roept de vraag op of aangelegde natuur – die 'binnen de lijntjes' groeit en 'statisch' is – nog wel natuur te noemen is:

maar bossen groeien tegenwoordig binnen
de lijntjes statische paddenstoelen langs de weg
is overwoekeren in Nederland nog wel een woord (p. 11)

Een greep uit recente bundels met klimaatpoëzie

Geert Buelens, *Ofwa* (Querido, 2021)

Annelie David, *Schokbos* (Oevers, 2020)

Paul Demets, *De hazenklager* (De Bezige Bij, 2020)

Moya de Feyter, *Massastrandingen* (Vrijdag, 2019)

Dominique De Groen, *Sticky drama* (Het balanseer, 2019)

Klimaatdichters, *Zwemlessen voor later* (Vrijdag, 2020)

Leerlingen kunnen aan de hand van dit gedicht(fragment) niet alleen leren wat een enjambement is en op welke manier dit betekenis kan dragen – wat bijdraagt aan hun poëtische competentie – maar het gedicht kan daarnaast dienen als uitgangspunt voor een kritische reflectie op de definitie van natuur. Net als bij Demets kan non-fictie daarbij een ondersteunende rol spelen, in dit geval bijvoorbeeld het artikel ‘Nederland beschermt de natuur kapot’ (2022) van Thomas Oudman in *de Correspondent*. Daarin stelt hij onder andere:

Een hek om beschermde gebieden met toegewezen natuur, en daarbuiten je gang gaan, dat is niet hoe natuurlijke ecosystemen op de lange termijn floreren. Bovendien is het onlogisch en onnodig duur. Aan de ene kant financiert de overheid vervuilende economische activiteiten die de natuur tegenwerken (de agrarische sector, de industrie en de bouw), terwijl ze aan de andere kant bakken met geld uitgeeft aan het herstellen van de ergste effecten daarvan.

Leerlingen kunnen in kleine groepjes het gedicht en het artikel bestuderen aan de hand van gespreksvragen. Wat roept het gedicht op bij hen als lezer? Waar komt dat door? Wat betekent het woord *natuur* volgens hen? En hoe zouden zij de vraag die in het gedicht gesteld wordt beantwoorden: ‘is overwoekeren in Nederland nog wel een woord?’ De argumentatieve vaardigheden waar leer-

Leerlingen kunnen in kleine groepjes het gedicht en het artikel bestuderen aan de hand van gespreksvragen. Wat roept het gedicht op bij hen als lezer? Waar komt dat door?

lingen mee oefenen in deze discussies kunnen ze vervolgens verder toepassen in een schriftelijk of mondeling betoog over de omgang met natuur in Nederland.

Een ander gedicht uit dezelfde bundel van Smits, ‘Notities bij natuurbrug zandpoort’, biedt mogelijkheden om de klimaatcrisis in een bredere maatschappelijke context te zien. Het gedicht, dat meerdere pagina’s beslaat, is opgebouwd uit verschillende ‘artikelen’, net als wetsartikelen. Het gedicht gaat onder andere over natuurregulatie en -behoud in Nederland en verwijst daarbij meermaals naar damherten. Die damherten zijn namelijk wel natuur, maar alleen als ze zich begeven binnen de perken die door mensen zijn gesteld: ‘zelfs damherten struikelen / over damherten’; ‘6.5 damherten zijn een gevaar voor de natuur // 6.6 de natuur is geen damhert’ (p. 15). Het gedicht bekritiseert zo een voorwaardelijke, menselijk gedefinieerde opvatting van natuur. Dit wordt versterkt door ook visueel beeld te gebruiken: onder ‘artikel 4 verspreiding’ in het gedicht is een foto opgenomen van een groot hek, met als bijschrift: ‘4.3 bambi was illegaal’. Het gedicht nodigt lezers (en dus leerlingen) uit tot het herkennen en plaatsen van dit beeld in een bredere context. Waar doet dit beeld aan denken? Naar welk ander maatschappelijk probleem verwijst de foto met onderschrift? En wat roept deze vergelijking in het gedicht bij leerlingen op? Door leerlingen in groepjes over deze vragen in gesprek te laten gaan, leren ze de klimaatproblematiek ook te plaatsen in relatie tot grotere actuele vraagstukken – vragen over hoe mensen naar de wereld om zich heen kijken en ten koste van wie of wat we onze eigen positie willen verdedigen.

Daarnaast kan de klas bij dit gedicht een of meerdere teksten lezen over het begrip *antropoceen*. In een artikel in *De Groene Amsterdammer* definieert Eva Meijer (2020) dit als volgt:

Onze tijd wordt wel het Antropoceen genoemd, het geologische tijdperk dat gevormd is door de mens. Maar het is niet gevormd door al het menselijk handelen: het gaat om het handelen van een mens die zich verheven voelt boven de rest van de natuurlijke wereld, die vooruitgang economisch meet en autonomie benadrukt.

Door leerlingen te laten kennismaken met dit begrip en het debat erover – want zijn we allemaal wel in dezelfde

mate schuldig, en kun je überhaupt wel ‘de mens(heid)’ als homogene soort veronderstellen? – krijgen ze meer inzicht in de filosofische dimensie van het klimaatdebat en bijbehorende argumenten.

Voorbeeld 3: Jens Meijen – *Xenomorf*

Een laatste voorbeeld van een bundel die een blik werpt op een wereld die raakt aangetast door klimaatverandering, is *Xenomorf* (2019) van Jens Meijen. De gedichten in die bundel lenen zich niet alleen voor lessen over klimaatpoëzie, maar ook voor een toegankelijke kennismaking met het begrip *intertekstualiteit*. *Xenomorf* bevat veel verwijzingen naar populaire cultuur die ook bekend zijn bij leerlingen, onder andere *Game of Thrones* (het gedicht getiteld ‘Khaleesi’), Harry Potter (het gedicht ‘Azkaban’), Bløf (in ‘Zoutelande, overdaad’) en Drake (een citaat in datzelfde gedicht). Leerlingen kunnen zelf zo’n verwijzing opzoeken en proberen te interpreteren in de context van het gedicht. Waarom is bijvoorbeeld een gedicht dat herhaaldelijk big data benoemt – ‘Big Data heeft ons afgezworen, losgekoppeld / spookt nu rond in onze huizen, verstopt zich in struiken’ – vernoemd naar Azkaban, de zwaarbewaakte gevangenis uit de Harry Potter-reeks? De rol van klimaat komt daarbij ook aan het licht: wat heeft big data te maken met de toekomst van de aarde? Een reflectie op intertekstualiteit mondt zo uit in een discussie over de toekomst van de aarde en de rol die technologie hierin heeft.

Meijens gedicht ‘Vijgen vallen tot onder grond’ kan dan weer een aanzet vormen om de houding van mensen ten opzichte van het klimaat te verkennen. De dichter houdt zijn lezers een ongemakkelijke spiegel voor:

morgen weer veertig graden
maar we onderhouden de dierentuinen
de ijsberen hebben hun koelkamer
de leeuwen hun vlees. (p. 51)

Dit beeld leent zich voor een discussie over de politieke houding ten opzichte van klimaatverandering, maar ook over onze eigen rol daarin: wie horen er allemaal bij die ‘we’? De verbinding met andere domeinen ligt hier zeer voor de hand: leerlingen (zeker die met biologie in het pakket) zouden naar aanleiding van het gedicht een gedocumenteerde schrijfpodracht over dierentuinbeleid kunnen maken. Wederom is dat een uitgelezen kans om poëtische competentie met taalvaardigheid te verbinden.

Kortom

Klimaatpoëzie leent zich dus bij uitstek voor een verrijking van het poëzieonderwijs door domein- en vakoverstijgend te werken. Aan de hand van dit soort gedichten kunnen verschillende vaardigheden binnen het vak Nederlands gecombineerd worden. Daarnaast kan klimaatpoëzie aanknopingspunten bieden voor vakoverstijgende discussies over burgerschap of het filosofische concept *antropoceen*.

Klimaatpoëzie leent zich bij uitstek voor een verrijking van het poëzieonderwijs door domein- en vakoverstijgend te werken

Gedichten over klimaatverandering kunnen bovendien laten zien hoe betrokken en urgent poëzie kan zijn. Juist door de hedendaagse, maatschappelijke context van gedichten te betrekken in een analyse, ontdekken scholieren dat poëzie actueel is en ook iets te zeggen heeft over de vraagstukken van hun tijd. Klimaatpoëzie heeft daarmee alles in zich om het poëzieonderwijs een vitale impuls te geven.

LITERATUUR

- Demets, P., & Lauwers, H. (2022). Poëzie is altijd van de wereld vandaag. In A. Mottart & S. Vanhooren (Red.), *35ste Conferentie Onderwijs Nederlands* (p. 169–173). Skribis.
- Demets, P. (2022). *De bijendans*. De Bezige Bij.
- Dera, J. (2019). Gedichten als smokkelwaar: Poëzie in (en buiten) het curriculum Nederlands in het voortgezet onderwijs. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135(2), 147–158.
- Dera, J. (te verschijnen). Poëzie: Ook op ‘posters en dingetjes’? De breedheid van het poëziebegrip onder Nederlandse leerlingen uit 4 en 5 vwo. *Cultuur+Educatie*.
- Meijen, J. (2019). *Xenomorf*. De Bezige Bij.
- Meijer, E. (2020, 18 november). Luisteren naar de zee: Wat vertellen de niet-mensen? *De Groene Amsterdammer*, 144(47). <https://www.groene.nl/artikel/wat-vertellen-de-niet-mensen>
- Oudman, T. (2022, 18 januari). Nederland beschermt de natuur kapot. *de Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/13062/nederland-beschermt-de-natuur-kapot/1046519341560-091cbe6c>
- Smits, M. (2017). *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer*. De Harmonie.
- Tielbeke, J. (2020). *Een beter milieu begint niet bij jezelf*. Das Mag.